

Kůň, postroj a povoz ve východoužské romštině²

Horse, harness and horse-drawn wagon in Eastern Uzh Romani

Abstract

This paper describes the Romani lexicon for the use of horse and horse-drawn wagon in varieties of the Eastern Uzh dialect region, which is located in the west of the Transcarpathian region of Ukraine and is part of North Central Romani. The article, based on first-hand fieldwork data of the author, presents the terms for horse and the cultural terminology for the use of horse, namely the lexicon related to horse riding, harnessing and stabling. Relatively detailed attention is also paid to the terminology for horse-drawn wagon and its parts, including the wheel, as well as to the term for wagoner. The analysis of the origins of the discussed terms shows that most of the terms are recent loanwords from East Slavic and partly Slovak dialects or from Hungarian and (indirectly) German, while only names for some very basic concepts have been preserved from the Proto-Romani heritage. The study includes a glossary of all the analysed Eastern Uzh Romani words.

Key words

dialectology, ethnolinguistics, material culture, North Central Romani, Eastern Uzh Romani, Transcarpathia

Jak citovat

Beníšek, M. 2022. Kůň, postroj a povoz ve východoužské romštině. *Romano džaniben* 29 (1): 53–74.

1 Michael Beníšek působí na Semináři romistiky KSES FF UK. E-mail: michael.benisek@ff.cuni.cz

2 Tento výstup vznikl v rámci programu Cooperatio, vědní oblasti Lingvistika, a vychází též s finanční podporou projektu CRP 2022 Podpora strategicky významných programů na Filozofických fakultách UK, MU, UP.

Úvod

Tato práce popisuje terminologické lexikum používání koně, zvláště koňského záprahu a koněm taženého povozu, ve varietách romštiny, kterými mluví Romové na západě Zakarpatské oblasti Ukrajiny nedaleko hranic se Slovenskem. Tento dialekt či lépe řečeno nářeční region se zde označuje jako „východoužská romština“, podle toho, že se rozkládá na východě někdejší užské župy. Konkrétně je východoužská romština etnickým jazykem romských komunit v oblastním městě Užhorod a dále v městečku Perečyn, v městysi (sídle městského typu) Seredně a ve vesnici Chudľovo (Beníšek 2017, 2020).

Z hlediska dialektologického je východoužská romština součástí severocentrální romštiny (srov. Elšík, Beníšek 2020; Elšík 2020) a pokračováním dialektů romštiny východního Slovenska, konkrétně pak variet západoužského nářečního regionu, který se rozprostírá na slovenské straně hranice na území okresu Sobrance a východní části okresu Michalovce (Beníšek 2020). Zatímco ale na slovenské straně hranice používání koní mezi místními Romy už zaniklo, ve východoužských komunitách se jedná o dosud živou tradici, což poskytuje možnost zdokumentovat příslušnou slovní zásobu předtím, než i z tohoto regionu tento aspekt kultury vymizí. Ve slovensko-české romistice navíc tématu koňského názvosloví nebyla nikdy věnována žádná pozornost. Jediným zdrojem poznání koňské a povozové terminologie v severocentrálních dialektech jsou slovníky, z těch vědecky deskriptivních zejména Puchmayer (1821) pro původní českou romštinu, Rozwadowski (1936) pro malopolskou romštinu města Zakopane a Hübschmannová et al. (1991) pro východoslovenský interdialekt romštiny. Tyto slovníky ale necílily na podrobnou dokumentaci tohoto typu lexika a jejich významové pokrytí daného okruhu je jen velmi základní a nedostatečné.

Přesto si ani tento příspěvek nečiní nárok na úplnost a vyčerpávající dokumentaci příslušné terminologie. Po stručném uvedení do pravopisu romských tvarů (odd. 1) článek představuje názvy koně (odd. 2) a následně se věnuje kulturnímu názvosloví používání koně, konkrétně lexiku z oblasti základních nástrojů a jezdeckví (odd. 3), uzdy a ohlávky (odd. 4), opratí (odd. 5), postroje zapřaženého koně (odd. 6) a jeho ustájení (odd. 7). Relativně detailní pozornost je věnována názvosloví koňského povozu a jeho částí (odd. 8), včetně kola (odd. 9), i termínu pro vozku (odd. 10). V závěru práce stručně shrnuje příslušnou terminologii z hlediska původu slov. Součástí studie je slovníček všech analyzovaných východoužských slov uvedený na jejím konci a také několik fotografií. Tato práce se nezabývá biologickou terminologií, takže jejím cílem není popis anatomie koně v romštině.

Článek se spolu s dokumentací příslušné terminologie věnuje i původu jednotlivých slov. Vzhledem k tomu, že velkou část dané slovní zásoby představují nedávné a současné přejímky, poskytuje tato studie materiál i ke studiu jazykového

kontaktu. Ten přitom hraje ve vývoji východoužské romštiny velmi podstatnou roli. Všichni mluvčí východoužské romštiny mluví od raného věku také východoslovanskými jazyky, konkrétně lokálními varietami ukrajinštiny a rusky. Nemalá část mluvčích mluví i maďarsky, ačkoli míra kompetence v maďarštině se u různých mluvčích velmi liší. V minulosti hrála ve východoužských komunitách roli druhého jazyka také slovenština (srov. Beníšek 2020: 51).

Prezentovaná data jsou výsledkem terénního výzkumu, který autor podnikal mezi mluvčími východoužské romštiny od roku 2007. Pro tuto konkrétní studii ale byla většina materiálu pořízena během cíleného sběru příslušného názvosloví v létě 2021 a na jaře 2022 ve všech tradičních lokalitách východoužské romštiny, tedy v Užhorodě, Perečyně, Chudľovu i Seredni. Z Užhorodu pocházejí skoro všechna data z výzkumu v romské osadě v ulici Telmana (romsky *Telmana*) mezi mluvčími, kteří mají rodinné kořeny v původní užhorodské romské osadě Močára na severu města (*Močarika Roma*).

1 Poznámky k pravopisu a názvosloví jazyků

Způsob zápisu romských tvarů v tomto textu vychází z pravopisu češtiny a slovenštiny i standardizovaného pravopisu romštiny na Slovensku (PRP), od kterého se ale některými rysy liší. Ve shodě se zvyklostmi v lingvistické romistice se zde uvulární frikativa zapisuje písmenem {x}, a nikoli spřežkou {ch}, např. *xľivos* „stáj“. Vokalizká délka, která je ve východoužské romštině u některých kvalit distinktivní, je značena makronem (vodorovnou čarou) a nikoli akutem (čárkou), např. *kantāris* „uzda“. Akutem nad samohláskou se značí nepravidelný přízvuk ve východoslovanských přejímkách, např. v adverbiu *verxóm* „koňmo“, kde označuje přízvuk na poslední slabice. Pravidelně stojí přízvuk na penultimě (předposlední slabice slova), v genitivních tvarech na antepenultimě, a v těchto případech se nijak neznačí. Ve východoslovanských přejímkách se mohou objevit palatalizované sykavky nebo palatalizovaná vibranta, které se značí apostrofem, např. *s'ídlos* „sedlo“. V maďarských přejímkách se občas objevují přední zaokrouhlené vokály, např. /ö/ [ø] ve slově *čövdöris* [ʃøʋdøris] „hřebeč“, které jsou ale v idiolektech většiny mluvčích delabializované (*čevderis* [ʃøʋderis]). Jak také ukazují poslední příklady, foném /v/ má v kodě, tedy na konci slova nebo před konsonantem, vokalizovanou realizaci – srov. též *čikovs* [ʃikøʋs] „hříbě“, *potkovka* [potkøʋka] „podkova“ apod. – a nikdy se nevyslovuje jako neznělé [f].

V souladu s převažujícími konvencemi současnosti jsou východoslovanské dialekty na Slovensku označovány jako rusínské a na Zakarpatí jako ukrajinské. Často je ale užito jen obecného označení „východoslovanský“, zvláště tam, kde se výklad týká dialektů na Slovensku i na Zakarpatí. Název „praromština“ odkazuje ke společnému předku všech romských dialektů a je tedy používán i v smyslu „raná romština“, jak jej používá Matras (2002) a Elšík a Matras (2006).

2 Názvy koně

Východoužská romšтина zachovává praromské označení koně, přejímku arménského *grast* „tažné zvíře, soumar“, v podobě *graj*, která je charakteristická pro východní dialekty severocentrální romštiny. V některých odvozeninách se vynořuje i historický kořen *grast-*, konkrétně v adjektivu *grastano* (vedle *grajikano*) „koňský“ a také v přechýleném substantivu *grasňi* (< **gras(t)ni*) „kobyła“, ve kterém došlo k palatalizaci sykavky před přechylovacím sufixem *-ň-*. V Užhorodě někteří mluvčí narození do poloviny 20. století pasivně znají i další arménskou přejímku *khuvro* „hříbě“ (z arménského *k'urak* [kʰurak] „hříbě, osle“), která se už ale nepoužívá a mladším mluvčím je zcela neznámá.

Hříbě se v současnosti ve všech východoužských lokalitách označuje z maďarštiny přejatým slovem *číkovs* z maďarského *csikó*, které má i femininní derivaci *číkovka* „mladá klisna“. Běžně se používá i romský deminutivní tvar *číkovcis*, doslova vlastně „hříbátko“, femininum *číkovkica*. Také slovo pro hřebce pochází z maďarštiny, konkrétně z maďarského *csődör*, a je zachyceno v podobách *čejderis* (v Užhorodě a Perečyně), *čöjdöris* (v Užhorodě), *čevderis* (v Chudľovu a Seredni), *čejvderis* (v Chudľovu) i *čövdöris* (v Chudľovu a Seredni). Oba hungarismy, pro hříbě i hřebce, jsou v různých formách doloženy i v ukrajinských dialektech Zakarpátí (Dzendzelivs'kyj 1958: 89; Lizanec 1976: 636).

3 Základní předměty a jezdecké názvosloví

Z praromských názvů předmětů, které se vztahují k práci s koněm, je ve všech východoužských varietách stále běžné *čupňi* „bič“, které se často srovnává s perským *čabuk/čābok* „hbitý, mrštný“ i „koňský bič“ (srov. Sampson 1926 II: 72; Boretzky a Igla 1994: 54), ačkoli Oslon a Kožanov (ESCJA) navrhuji i možný indoárijský zdroj. Archaický je grécismus *petalos* „podkova“ z řeckého *πέταλο* (*pétalo*), který používají a/nebo znají už jen mluvčí staré generace v Užhorodě a Perečyně. Další zděděná slova používaná v souvislosti s koňmi jsou slova širšího významu, která se uplatňují i v označování koňských nástrojů. Provaz k uvázání koně na volném prostranství se nazývá obecným *šejlo* „provaz“, které je zřejmě příbuzné středoindickému *seli* „provaz“ (ze staroindického **seli-*; srov. Tálos 1999: 254; CDIAL 13591), popřípadě dalším nepřejatým výrazem *dovri* „provázek, šňůrka“ (ze staroindického *davara-*), které se zvláště v Užhorodě a Perečyně používá i pro silnější provaz namísto lokálně zastarávajícího *šejlo*.

Podkova se dnes nejčastěji označuje východoslovanským deminutivem *potkovka*, případně poruštěným *patkovka*, a v Užhorodě se též objevuje přejímka maďarského *patkó* v podobách *patkovs* i *patkos*. Sloveso ve významu „podkovat“ má formu slovanské přejímky *kovin-* (Chudľovo: *Kovinan le grajes*. „Kuju koně.“)

i její akcionsartové derivace se slovanským prefixem *potkovin-*, ale v Užhorodě bylo od jednoho staršího mluvčího zachyceno i archaické *petalin-*.

Kůň se ve sledovaném regionu běžně nepoužívá jako jízdní zvíře, ale převážně jako tažné zvíře (viz odd. 6), takže exkluzivní jezdecká terminologie je zastoupena v podstatě jen slovem pro sedlo. I to se ale nejčastěji označuje prostou východoslovanskou přejímkou bez romské morfologické adaptace *s'idló*, sporadičtěji i morfologicky adaptovaným *s'idlos* (doloženým v Chudľovu). V Perečyně byla od některých mluvčích zaznamenána i jiná neadaptovaná forma *sedlo*, která je patrně slovenského původu, a v Užhorodě tvar *sedľičkos* založený na slovanském deminutivu. Slovo pro ostruhu, tj. výčnělek na jezdeckých botách používaný k pobízení koní, se podařilo zapsat jen od jedné mluvčí v Užhorodě, a to v podobě maďarské přejímky *šarkaňtúvs* z maďarského *sarkantyú*. Jiné pojmy jezdecké terminologie, např. třmen, se nepodařilo zdokumentovat, což jistě souvisí s tím, že kůň primárně neslouží jako jízdní zvíře a tyto nástroje se mezi místními Romy nevyskytují. V Chudľovu po výzkumníkově dotazu několik konzultantů nazvalo třmen slovem *sirimos*, které však znamená „řemen“ (viz odd. 6). V místních romských komunitách navíc není nijak výjimečné, že jezdec sedí na hřbetě koně zcela bez sedla (Chudľovo: *Te nāne s'idló, akor bešen avka pro graj*. „Když není sedlo, tak sedí na koni [jen] tak.“). Íránská etyma *zen* „sedlo“ a *buzex* „ostruha“, která jsou známa z jiných dialektů romštiny,³ už ve východoužské romštině neexistují.

Význam „jet na koni“ se vyjadřuje pomocí pohybového slovesa modifikovaného východoslovanským adverbialním tvarem *verxóm*, které lze zhruba přeložit jako „koňmo, na koňském hřbetě“, tedy např. *džal verxóm* „jede na koni“. Praromské sloveso **ukli-* „vystoupat, nasednout, jet na koni“ podobně jako jinde v severocentrální romštině zaniklo.

4 Uzda a ohlávka

Uzda je část výstroje jak jízdního koně, tak koně v záprahu, která se klade zvířeti na hlavu. Ve východoužské romštině má název *kantāris* z maďarského *kantár*, což je hungarismus rozšířený i v mnoha slovanských jazycích a dialektech střední Evropy (srov. Lizanec 1970: 100; Lizanec 1976: 600; SSN I: 744; Vašíček 2020: 107). Zděděná slova pro uzdu doložená v jiných romských dialektech, např. *ašvar/š(u)var* (snad z arménského *awčar* „výstroj, postroj“) a grécismus *salivari/savari(s)* apod. ve východoužském regionu chybí.⁴

3 V severocentrální romštině je slovo *zen* doloženo ještě u Puchmayera (1821: 50), zatímco ve slovníku Hübschmannové et al. (1991: 288) je *zen* cizorodým vlachismem. Lexém *buzex* stále zaznamenává jak Puchmayer (1821: 37), tak i Hübschmannová et al. (1991: 59) a v ustáleném idiomu i Rozwadowski (1936: 13).

4 V rámci severocentrální romštiny je lexém *savaris* „uzda“ doložen jen v české romštině u Puchmayera (1821: 47).

Kovovou částí uzdy je udidlo, které se dává koni do huby. Ve všech východoužských varietách romštiny má název *zubedlos*, ale protože kůň má v hubě udidla dvě, používá se častěji plurálový tvar *zubedli*. Slovo *zubedlos* vzhledem ke konsonantní skupině /dl/ pochází ze slovenských nářečí a je kontaminací praslovanského **ǫdidlo* slovem *zub* (Vašíček 2020: 107–108). Východoužská romština tímto tvarem zachovává starší označení udidel z doby kontaktu se slovenštinou; místní ukrajinská podoba slova je *zubela*, maďarský ekvivalent (také slovanského původu) je *zabla*. Mimo udidel se uzda chápe jako jeden celek; její jednotlivé části, tedy např. nátylník, podhrdelník, členka, lícnice a nánosník, žádné specifické názvy nemají.

Součástí uzdy ale mohou být doplňky, které nejsou k záprahu bezprostředně nutné. K uzdě se mohou upevňovat speciální klapky na oči (náočnice), které slouží k tomu, aby se kůň v provozu neplašil sledováním okolního dění a soustředil se jen na cestu před sebe. Nazývají se *kulāra* (sg *kulāris*), tedy stejně jako „brýle“ (srov. slovenské *okuliare*, ukrajinské *okuljary*). Mohou být už součástí uzdy (*kantāris kulārenca* „uzda s náočnicemi“) nebo se mohou vyrobit dodatečně vyříznutím kousku kůže a přišitím k uzdě. Koním se dále k uzdě buď po obou stranách, anebo jen po jedné často upevňuje červený střepec pro okrasu, kterému se říká *bojtos* z maďarského *bojt* „třáseň, střepec“.

Stejná uzda jako v záprahu se někdy používá i při ustájení koně anebo jeho uvázání, avšak s tím rozdílem, že se z ní sundají udidla. Lze se však setkat i se

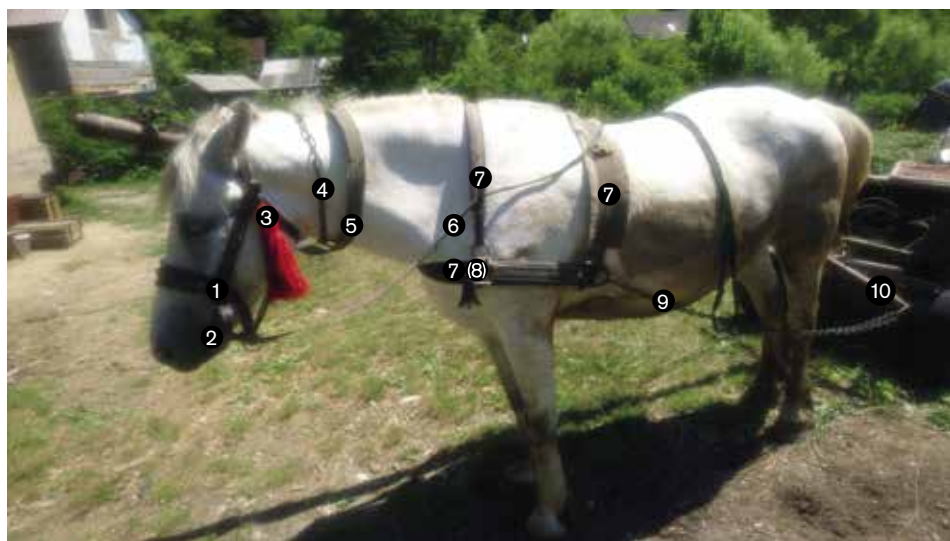

Foto č. 1. Postrojený kůň zapřažený do vozu. Vysvětlivky: 1 uzda (*kantāris*), 2 udidlo (*zubedlos*), 3 střepec (*bojtos*), 4 řetízek k uvázání koně (*lāncos*), 5 obojek k připojení do oje (*ňaklovs*), 6 oprát (*deplejva* apod.), 7 postroj (*hāmos/švercos/sersāmos*), 8 poprsnice (část postroje; *hruñica*), 9 postraněk (*štrangos* apod.), 10 rozporka (*hāmfa/āmfa*). Perečyn, červen 2022 | Foto: Michael Beníšek

speciální bezudidlovou ohlávku, která se používá výhradně při ustájení koně. V Užhorodě a Seredni ji někteří mluvčí nazývali slovem *ketefijkos* z maďarského *kötőfék* „ohlávka“, ale řada mluvčích ji jazykově neodlišovala od uzdy, popřípadě opisovala jako *kantāris bijo zubedli* „uzda bez udidel“. Třetí a relativně častou možností je při ustájení nebo uvázání koně použití řetízku kolem krku (*lāncos*) anebo speciálního obojku (*ňaklows*), který se jinak používá při zapojení koně do oje (viz dále odd. 6).

5 Opratě

Opratě či otěže, čili provazy, které vedou od udidel k rukám vozky nebo jezdce a kterými je kůň ovládán, se nazývají slovem pocházejícím z maďarského *gyeplő*, které vystupuje v podobě *děplejva* nebo *dīplejva*, respektive jejich plurálovými tvary *děplejvi/dīplejvi*. Mimo Perečyn byla od některých mluvčích zaznamenána i řidší varianta s maďarským zaokrouhleným vokálem *děplōjva* nebo *dīplōjva*. Přejímka maďarského *gyeplő* existuje i v ukrajinských dialektech, zde ale vystupuje s odlišným vokalizmem v podobě *d'aplova* (srov. Lizanec 1970: 100; Lizanec 1976: 593), ze které nelze odvodit romské tvary, takže romština má toto slovo přejaté patrně přímo z maďarštiny. Vedle toho se v Užhorodě a Perečyně užívá i plurálové *lici*, které má slovenský původ (srov. ASJ: IV 28; SSN II: 59–60; Vašíček 2020: 108) a podle tvrzení některých konzultantů je starším slovem. Termín *lici* je jinak pro opratě doložen i v západoužské romštině na Slovensku.

6 Postroj tažného koně

Kůň se v komunitách mluvčích východoužské romštiny používá nejčastěji k záprahu. Spolu s povozem tedy funguje jako dopravní prostředek, který slouží pro dopravu osob či nákladu, nebo jako pomocník při práci, například při sběru dříví v lese, starého železa a jeho dalšího odprodeje apod. Nejčastěji se zapřahá pouze jeden kůň, záprah dvou koní byl v době výzkumu běžný jen u Romů v Seredni.

Charakteristickým rysem záprahu tažných koní je u východoužských Romů nepoužívání chomoutu. Ten se ale obecně v dané oblasti tradičně nevyužíval (srov. Vašíček 2020: 107), takže pro tento předmět ani není v místní romštině jednoznačné pojmenování. Mluvčí, kteří znají chomout, k němu odkazují prostou neadaptovanou východoslovanskou přejímkou *xomút*, popřípadě její ruskou hláskovou podobou *xamút*.

Postroj tažného koně má tedy u místních Romů charakter nechomoutového, poprsního typu (tzv. uherský postroj), zpravidla ještě bez podpínky. V Užhorodě a Perečyně se takový postroj nazývá slovem *hāmos* z maďarského *hám*. V Perečyně vedle toho existuje i synonymní výraz *švercos* z nářečního slovenského *štverc*, které existuje i ve východoslovanských dialektech (srov. Vašíček 2020: 106). V Chudľovu a Seredni

se postroj označuje jiným hungarismem *sersāmos* z maďarského *szerszám* „nástroj“. Slovo *sersāmos* bylo v kontextu koňské terminologie zachyceno i v Perečyně, zde se však používá jako obecné označení libovolného nástroje, vybavení a příslušenství pro koně, tedy nejen vlastního postroje, ale i uzdy, opratí, sedla a jakékoli jiné potřeby související s osedláním či záprahem. To, zdá se, odpovídá původnějšímu významu zdrojové maďarské složeniny *lőszerszám* „koňský nástroj“.

Postroj se skládá ze širokých řemenů, které se nazývají obecně plurálovým *sirima* či *sirimi* (sg *sirimos* „řemen“). Etymologie slova *sirimos* není úplně transparentní, nicméně bez pochyb se jedná o slovo zděděné už z praromštiny. Vzhledem ke své xenoklitické morfologii zřejmě pochází z řečtiny, kde se nabízí srovnání s řeckým kořenem *συρ-* (*syr-*) „tahat, vléci“; srov. řecké *σύρμα* (*syрма*) „vlečený předmět“, *συρμός* (*syrmós*) „vláčení, plazení“ (takto naznačeno už Vekerdim 2000: 148). Řemeny jsou buď kožené (*morthune*, v Užhorodě též *morčhune*, popřípadě *kožakere*), látkové (*patavune*), eventuálně kombinují oba materiály.

Jednotlivé řemeny lze rozlišit podle jejich umístění na těle koně. Ve východoužské romštině se však takové rozlišení děje zpravidla jen opisy; např. nákrčník se opisuje jako *sirimos pre men* „řemen na krku“, pohřbetník *sirimos pro dumo* „řemen na zádech“ a poprsnice *sirimos pro kolin* „řemen na hrudi“. Podpínka (řemen pod břichem) a podocasník nejsou běžnou částí postroje, a tudíž ani nemají zvláštní názvy. V Perečyně byl však zaznamenán jednoslovný přejatý výraz *bruňica* pro poprsnici, nejdůležitější část postroje, která má funkci obdobnou chomoutu – jejím prostřednictvím kůň táhne vůz. Na poprsnici po obou stranách navazují postraňky, které spojují postroj s povozem. Těm se ve všech východoužských lokalitách říká *štrangi*, přičemž v singuláru je slovo doloženo jako maskulinum *štrangos* (v Užhorodě, Perečyně a Chudľovu) i femininum *štranga* (v Seredni). V Užhorodě jeden konzultant používal pro postraněk i tvar *ištrāngos*. Všechny tyto formy mají německý původ (srov. německé *Strang* „provaz, postraněk“), přičemž tvary s kořenem *štrang-* jsou přejaté ze slovanských dialektů a *ištrāngos* je evidentně z maďarského *istráng*. Postraněk může mít také formu řemene, ale nejčastěji jde o řetěz.

Důležitou součástí vybavení tažného koně je obojek či krční řemen, kterým je kůň připojen k oji. V celé východoužské romštině se nazývá *ňaklovs* z maďarského *nyakló*; v Perečyně byla též zachycena nediftongizovaná varianta *ňaklos*. Tento obojek obsahuje kolečko, jímž prochází řetěz (*lāncos*) připevněný k oji (viz odd. 8). Díky obojku tedy zvíře pohybuje vozem požadovaným směrem anebo vůz brzdí. Mimo záprah se stejný obojek někdy používá i k uvázání koně ve stáji nebo na pastvě (viz odd. 4).

Ve slovesném významu „zapřáhnout“ se všude užívá nepřejatého slovesa širšího významu *phand-*, které v základních významech znamená „vázat“ a „zavřít“ (Užhorod: *Andro verdan le grajes phanden*. „Do vozu zapřahají koně.“). Vedle toho je v Užhorodě, Perečyně a Seredni doložena i slovanská přejímka *zaprabin-* a v Chudľovu tvar *prajin-*.

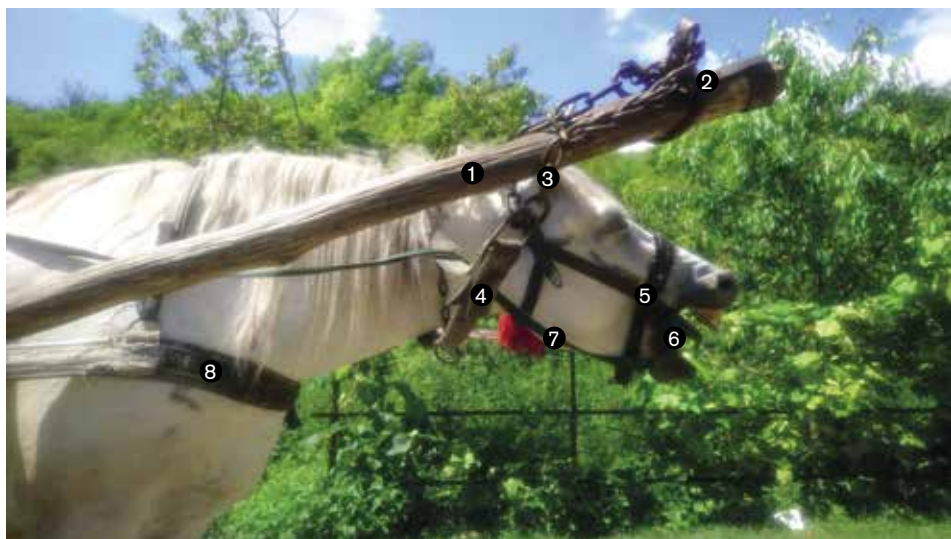

Foto č. 2. Detail připojení koně do oje. Vysvětlivky: 1 oj (*drukos/rudos*), 2 kovový výstupek na konci oje (*kovišāgos*), 3 řetěz (*lāncos*), 4 obojek (*ňaklovs*), 5 uzda (*kantāris*), 6 udidlo (*zubedlos*), 7 oprat (*deplejva* apod.), 8 postroj (*hāmos/švercos/sersāmos*). Perečyn, červen 2022 | Foto: Michael Beníšek

7 Stáj

Místo pro ustájení koně se ve všech lokalitách označuje slovanskou přejímkou *xlivos* (Seredně: *Me lidžav le grajes aro xlivos*. „Vedu koně do stáje.“). Méně často se lze setkat i s výrazem *koňušňa* „konírna“, které se používá hlavně v kontextu větších stavení, kde je ustájených koní několik.

8 Povoz a jeho části

Tažný kůň se zapřáhá do povozu. Pro ten se na celém území východoužské romštiny zachovalo praromské etymon íránského původu, příbuzné středoperskému *wardyūn* a osetskému *uærdon* (srov. Boretzky a Igla 1994: 301; Hancock 1995: 38; Tálos 1999: 235), v podobě *verdan*. Podoba *verdan* je typická pro dialekty východního makroareálu severocentrální romštiny. Povoz používaný Romy v dané oblasti je v podstatě běžný zemědělský, dvouosý (čtyřkolový), nekrytý, deskový vůz s prkennými bočnicemi. V romském prostředí není běžný žebřinový vůz, a proto je v tomto oddíle pozornost věnována pouze názvosloví deskového vozu.

V emické kategorizaci povozu samotnými mluvčími se rozlišuje mezi starším typem vozu s loukoťovými koly, kterému se říká *kaštuno verdan*, tedy „dřevěný vůz“, a novějším typem s diskovými koly, který se nazývá *gumiko verdan* „pneumatikový vůz“. Za stěžejní rys kategorizace zde tedy slouží typ kola, který je tím nejviditelnějším rozdílem odlišujícím současnou podobu vozu od vozu

Foto č. 3. Romská rodina na povoze taženém jedním koňem. Perečyn, srpen 2013 | Foto: Michael Beníšek

používaného před několika desetiletími (k tomu srov. dále odd. 9). Ačkoli i ve stavbě vozu samotného existují jisté rozdíly mezi současným a starším typem, jsou tyto rozdíly méně nápadné a týkají se hlavně materiálu některých součástek, které bývaly dříve dřevěné a dnes jsou kovové, a způsobu jejich spojování (dnes sváření namísto dříve používaných trmenů).

Povoz je rozdělen na dvě poloviny: přední a zadní část, které se rozlišují substantivizovanými prostorovými adjektivy *angluno* „[to] přední“ a *paluno* „[to] zadní“. V Užhorodě a Perečyně byla dále zaznamenána odvozená deadjektivní substantiva, která konzultanti v Užhorodě podali v podobách *angluňiben* „předek“ a *paluňiben* „zadek“ a v Perečyně *angluňipe* „předek“ a *paluňišagos* „zadek“. Ve všech případech se jedná o substantiva odvozená jedním z nominalizačních sufixů *-iben*, *-ipe* nebo *-išag-*, jejichž lexikální distribuce ve východoužské romštině alternuje, někdy i v rámci jednoho slovního základu či dokonce jednoho idiolektu.

Nejviditelnější část vozu tvoří podlouhlé dřevěné desky, kterým se říká *lādi* (sg *lāda*), v Perečyně též *ladički*, což je slovo nářečního ukrajinského původu, které patrně souvisí s maďarským *láda* a německým *Lade* „truhla, bedna“. V Seredni je jeden mluvčí nazýval i slovem *deski*. Spodní a boční desky se pak rozlišují přívlastkem: spodnice (dno vozu) je *teluňi lāda* (*ladička*), tedy „dolní deska“, bočnice je *bokovo lāda* (*ladička*) „boční deska“. Kratší příčná, vytahovací stěna zasunutá mezi dvě bočnice (čelo) se označuje lokálním germanismem *šuberis* (v Užhorodě, Perečyně

a Chudľovu), popřípadě jeho variantou *šubros* (v Užhorodě), a v Seredni slavismem *zaklatka* (srov. nářeční slovenské *šúber*, *šubr* apod. a užské slovenské *zaklad* – viz ASJ: IV 25). V přední části vozu se nachází dřevěné sedátko vozu, tedy kozlík, který má charakter vodorovné desky přeložené přes horní okraj dvou protějších bočnic. Všude se nazývá *šidākos*, v Užhorodě i Perečyně byla od jednoho konzultanta zaznamenána i forma *sidākos*. Za sedátkem se nalézá úložný prostor určený buď pro náklad (*bruzos*) anebo pro převoz dalších osob, zpravidla členů rodiny.

Oj, dlouhá dřevěná tyč vycházející z přední části vozu a připojená ke krku koně, se v celé východoužské romštině označuje hungarismem *rudos*, které ale spíše než z maďarského *rúd* (*rud-*) bude přejaté prostřednictvím lokálního ukrajinského *rud(o)* (srov. Dzendzelivs'kyj 1958: 92; Lizanec 1976: 622). V Užhorodě a Perečyně se vedle toho používá užská slovenská přejímka *drukos* (srov. ASJ: IV 30).⁵ Právě v těchto dvou lokalitách mluvčí hodnotili *drukos* jako ryzí romské slovo a *rudos* jako přejímku, což ukazuje, že *drukos* je v místní romštině starší slovo, které reflektuje dřívější jazykový kontakt s užskou slovenštinou. V Perečyně konzultant poskytl i romské slovo pro železný přídavek na konci oje (formánek, káčírek): *kovišāgos*, tedy doslova „kování“. K tomuto železnému výčnělku je připojen řetěz k napojení koňského obojku (*ňaklovs*; viz odd. 6). Ne všechny oje ale toto kování mají, k některým zvláště vidlicovitě zakončeným ojim je pouze uvázaný řetěz.

Foto č. 4. Nezapřažený povoz (*verdan*), ze kterého vychází oj (*drukos/rudos*) se zavěšeným koňským obojkem (*ňaklovs*). Perečyn, květen 2022 | Foto: Michael Beníšek

⁵ V první mapové části *Atlasu slovenského jazyka* (ASJ: IV 30) jsou evidentně zaměněny symboly pro výrazy *dišel* a *druk*, nicméně druhá (komentářová) část už jejich distribuci popisuje správně, tedy *dišel* jako převládající východoslovenské označení oje a *druk* jako převážně užské s přesahem do částí Zemplína.

Kůň táhne vůz postraňky (*štrangi*; viz odd. 6) připevněnými k rozporce a rozporka je dále zavěšena k váze, což je vodorovná tyč upevněná kolmo na oj. Rozporka se nazývá slovem *hāmfa* (v Užhorodě a Perečyně) a v obměně *āmfa* (v Užhorodě, Chudľovu a Seredni), z maďarského *hāmfa*. Váze se v Užhorodě a Perečyně říká *ferhejsis* a v Chudľovu a Seredni *ferhejsis*, z nářečního maďarského *ferhész* (standardní *felhérc*). Oba hungarismy existují i v lokálních ukrajinských dialektech (Lizanec 1970: 100; Lizanec 1976: 587, 631). Rozporka je buď ze dřeva (*kaštuňi hāmfa*), nebo dnes častěji z kovu (*trastuňi hāmfa*). Pokud vůz táhne jeden kůň, používá se jedna rozporka připojená uprostřed váhy, a to buď řetízem, anebo na speciálním háku. Táhnou-li vůz dva koně, jsou třeba rozporky dvě, každá na háku opačného konce váhy. Za hákem na váhu navazuje tyčka vedoucí až k přední nápravě; konzultanti v Perečyně a Seredni ji nazývali slovem *táha*.

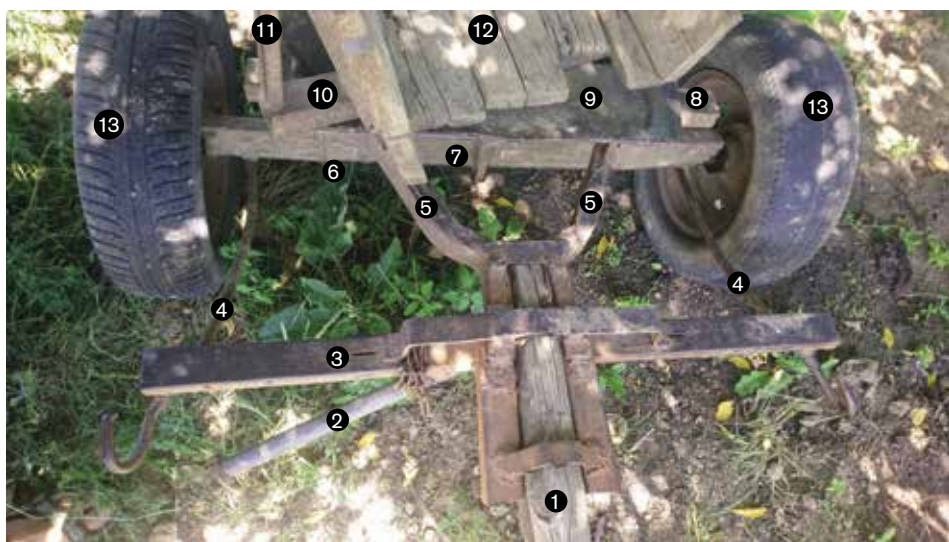

Foto č. 5. Přední část povozu. Vysvětlivky: 1 oj (*drukos/rudos*), 2 rozporka pro jednoho koně (*hāmfa/āmfa*), 3 váha (*ferhejsis/ferhejsis*), 4 tyčka k přední nápravě (*táha*), 5 rameno (*rosoxa*), 6 náprava/osa (*tenglos*), 7 nápravník (*apštukos/balka/šina/švejferis* apod.), 8 šárka (*polica*), 9 plech (*blaxa*), 10 oplén (*nasados*), 11 klanice (*klańica*), 12 desky (*lādi*), 13 kolo (*karika/kareka/kereka*). Seredně, červen 2022| Foto: Michael Beníšek

Oj se rozbíhá ve dvě ramena, která vedou k přední nápravě. Nazývají se *rosoxi* (sg *rosoxa*), stejně jako zadní ramena od rozvory k zadní nápravě. Pokud je třeba je rozlišit, používají mluvčí prostorová adjektiva: *anglune rosoxi* „přední ramena“, *palune rosoxi* „zadní ramena“. Rozvora je dlouhá a silná žerď na podvozku, která spojuje přední a zadní část vozu a drží vůz pohromadě. Nazývá se buď *rozvora* (v Užhorodě, Perečyně a Chudľovu), nebo *truba* (ve všech lokalitách včetně Seredně). Všechny tyto termíny mají slovanský původ. Kupodivu žádný z konzultovaných mluvčích nedokázal podat název pro podjízdku, břevno spojující obě ramena pod rozvorou, z čehož lze usuzovat, že tato část žádné

Foto č. 6. Přední část naloženého povozu s rozporkami pro dva koně. Za pozornost stojí odlišný materiál obou rozporek: zatímco levá rozporka je dřevěná (*kaštuňi hāmfa*), pravá je ze železa (*trastuňi hāmfa*). Rozporky jsou zavěšeny na váze (*ferhejsis/ferhejzis*), za kterou se nachází kruhová točna (*tāñijris*, popř. *kolcos* či *kruhos*). Chudřlovo, červen 2022 | Foto: Michael Beníšek

zvláštní pojmenování ve východoužské romštině nemá. Při elicitaci konzultanti nazývali tuto část pouze obecnými slovy *kaš(t)* „dřevo“, nebo *tras(t)* „železo“, podle toho, jestli se jednalo o podjízdku dřevěnou nebo železnou.

Vlastní náprava či osa, tedy část podvozku nesoucí kola, má ve všech lokalitách označení *tenglōs* z maďarského *tengely*, které má přejaté formy i ve východoslovanských dialektech (srov. Lizanec 1970: 101; Lizanec 1976: 627; Vašíček 2020: 100). Oproti tomu obložení osy, nápravník, se v každé lokalitě nazývá různě. V Perečyně se objevuje specializovaný název *apštukos* s variantou *apštukos* (oba tvary byly používány střídavě jedním mluvčím), který pochází z němčiny a v podobných formách je znám i z českých, slovenských a rusínských dialektů (ČJA 3: 134; SSN I: 59–60; Vašíček 2020: 100). Ve zbylých lokalitách se používají slova širšího významu: v Užhorodě jiný germanismus *šve(j)leris* z ruského *šveller* či ukrajinského *šveler* „profil U, trám ve tvaru [“, v Seredni *šina*, které znamená „kolej(nice)“ (také německého původu), a v Chudřlovu východoslavismus *balka* „nosník, trám“. Specializované slovo pro šárku, břevno na předních ramenech vozu, se podařilo zapsat jen v Perečyně, a to ve formě slovanské přejímky *polica*. Šárka je často oplechovaná, takže obvykle se pro tuto část objevuje jen obecné označení *blaxa* „plech“. U některých současných vozů se namísto plechu může objevit kruhová točna, jejíž přední polokruh vystupuje z přední části vozu a zadní polokruh je schovaný pod oplemem. Označuje se slovem, které znamená „talíř“: *tāñijris* (v Užhorodě, Chudřlovu a Seredni), popřípadě *tāñiris* (v Perečyně), z maďarského *tányér*. V Užhorodě ji jeden konzultant nazýval i slovem *kruhos*

a v Chudľovu *kolcos*, obojí ze slovanských slov pro kruh. Nad oplechovanou šárkou anebo točnou se nachází oplén, který má zvláštní název doložený opět jen v Perečyně, a to *nasados*, popřípadě morfologicky neadaptované slovanské *nasat*. Do oplenu jsou zasazené klanice, postranní opěrné latě vozu, které bývaly tradičně dřevěné, ale dnes jsou mnohdy ze železa. Těm se ve všech východoužských lokalitách říká *klaňici* (sg *klaňica*), což je podle Vašíčka (2020: 101) slovakismus rozšířený i v západních částech Zakarpátí. Vzhledem k propojení klanic s oplénem označovala většina konzultantů slovem *klaňica* i samotný oplén. V Perečyně bylo pořadí jednotlivých součástí přední části vozu od nápravy po klanice konzultantem shrnuto následujícími slovy: *Peršo džal o tengľos, dikhes, telal hin. Pro tengľos džal o apštukos, pro apštukos pes thovel o rosoxi, a paľiš džal e polica. E polica pretáďal, akor ima džal o nasat, the klaňica típa. Sa džal kilem, axalös? Na andre jek sa pes kerel.* („Nejdřív jde osa, vidíš, je zespodu. Na osu jde nápravník, na nápravník se dávají ramena a potom jde šárka. [Jakmile] jsi šárku přisvaril, tak už jde oplén a jakoby klanice. Všechno jde odděleně, chápeš? Nedělá se všechno najednou.“)

Části předku vozu jsou propojeny svorníkem, dlouhým hřebem, kolem kterého se v horní části otáčí oplén. Zatímco v Užhorodě a Chudľovu se pro něj používá specifická slovanská přejímka *cvorňos* s variantou (v Užhorodě) *cvorľos*, v Seredni pro něj bylo zaznamenáno neadaptované nářeční ukrajinské slovo *palic'*, které doslova znamená „prst“, ale lokálně se používá i jako označení dané součástky. Konečně v Perečyně se svorník nazývá romským slovem *angušto* „prst“, které je tedy kalkem nářečního ukrajinského slova. Ostatní části, např. osa s nápravníkem a šárkou, se dnes spojují svářením. U starého typu vozu se ale používaly kovové upevňovací třmeny, kterým se podle jednoho mluvčího v Perečyně říkalo *cugi* (sg *cugos*).⁶

Brzdící řetěz připevněný k disku obou zadních kol nebo jen jednoho se všude označuje slovem *fejkos* z maďarského *fék* „brzda“ (srov. též ukrajinské nářeční *fjyk*; Lizanec 1976: 631). Vedle toho bylo v Perečyně zaznamenáno i označení *hamovňikos*, v Chudľovu *hāmovs* a v Seredni *hāmos*, které odrážejí nářeční slovanské tvary německého původu (srov. Vašíček 2020: 105–106). Podle konzultanta v Perečyně je specifíkem romských povozů brzda jen na jednom kole. Podle mluvčího v Chudľovu brzda na jednom či na dvou kolech primárně závisí na charakteru terénu: zatímco na rovině postačuje jednokolová brzda, na prudším svahu je třeba brzdy na obou zadních kolech. Sloveso „brzdit“ má v Užhorodě doloženou podobu *fejkin-*, v Perečyně *fjikin-* (srov. maďarské *fékez*, ale i ukrajinské nářeční *fjykovaty*) a v Chudľovu a Seredni *hāmin-*.

⁶ U slova *cugos* mohlo v tomto významu dojít ke kontaminaci či dokonce záměně dvou podobně znějících slov ve slovanských nářečích, totiž slova *cug* „zápřah“ (z německého *Zug* „tah“; srov. ASJ: IV 22) se slovem *cugbant* (*cukpant* apod.), které označuje upevňovací třmeny ve slovanských i rusínských dialektech (srov. SSN I: 220–222; Vašíček 2020: 101–102).

9 Kolo

Kolo je ve všech východoužských varietách kromě Seredně doloženo slovem *karika* z maďarského *karika* „kroužek, kolečko“ (též ve slovenských a ukrajinských dialektech; srov. SSN I: 751–752; Lizanec 1970: 96; Lizanec 1976: 600). V Seredni se objevuje přejímka maďarského *kerék* (*kerek-*) „kolo“ ve femininní podobě *kereka*, která je známa i ze severocentrálních dialektů Slovenska (Hübschmannová et al. 1991: 148). Vedle toho je v Chudľovu i Seredni rozšířen tvar *kareka*, který patrně vznikl zkřížením obou předchozích forem.

Tradičně bývala kola k vozům loukoťová, převážně ze dřeva, pročež se takovému kolu říká *kaštuňi karika* (*kareka, kereka*) „dřevěné kolo“. V posledních desetiletích byl tento typ kola nahrazen menším diskovým, jehož výplň tvoří kovový disk (*diskos*, v Perečyně *diskos*) a obvod pneumatika (*guma* anebo *skatos* z ruského *skat*). Podle toho je diskové kolo zpravidla nazýváno *gumiko karika* (*kareka, kereka*) „pneumatikové kolo“. Jak už bylo zmíněno v úvodu předchozí sekce (odd. 8), rozdíl mezi oběma typy kol hraje roli i v kategorizaci vozu mluvčími, kteří běžně rozlišují mezi *kaštuno verdan* „dřevěným vozem“ s loukoťovými koly a *gumiko verdan* „pneumatikovým vozem“ s diskovými koly.

V Perečyně byly zdokumentovány i názvy pro jednotlivé části starého loukoťového kola. V jeho středu se nacházela hlava (*holovka*) s vnitřní kovovou zděří (*biksa*), ze které vedly paprsky (*špici*; sg *špica*) k loukotím (*babra*, sg *babros*) a ty byly ještě opatřeny železnou obručí (*r'afos*). Všechna tato slova mají nářeční slovanský původ (srov. Vašíček 2020: 99–100).

10 Vozka

Osoba, která sedí na kozlíku a s pomocí opratí řídí zapřaženého koně a potažmo povoz, se ve všech východoužských varietách nazývá *kočišis*. Slovo pochází z maďarského *kocsis* „kočí, vozka“, ale do romštiny se mohlo opět dostat i slovanským zprostředkováním, ať už přes slovenštinu (srov. slovenské *kočiš*), tak i ukrajinská nářečí (srov. Lizanec 1970: 103).

11 Závěr

Tato studie představila romskou slovní zásobu týkající se používání koně a koněm taženého povozu ve varietách východoužského nářečního regionu, který se rozkládá na západě Zakarpatské oblasti Ukrajiny a je součástí severocentrální romštiny.

Z praromského dědictví jsou ve východoužské romštině zastoupena pouze slova pro ty nejzákladnější významy. Vedle samotného pojmenování koně *graj* a jeho historické derivace *graiši* „kobyly“ je stále běžné *čupňi* „bič“ a *verdan*

„vůz, povoz“, zatímco *petalos* „podkova“ je archaické a *khuvro* „hříbě“ pouze pasivně známé některým starým mluvčím. V lexiku koňských nástrojů se ale uplatňují i zděděná slova širšího významu, například *sirimos* „řemen“ označuje popruh postroje, a *šejlo* „provaz“ a *dovri* „šňůrka“ se používají pro koňský úvaz. Také slovesný význam „zapřáhnout“ je obvykle vyjádřen obecným slovesem *phand-* „vázat, zavřít“. V terminologii povozu se lze setkat s označeními přední a zadní části vozu substantivizovanými adjektivy *angluno* „[to] přední“ a *paluno* „[to] zadní“, případně jejich abstraktními derivacemi, např. *angluñiben/angluñipe* „předeď“, což jsou patrně kalky lokálních ukrajinských označení, podobně jako *angušto* „prst“ používané pro svorník v Perečyně.

Většina termínů pro části koňského postroje a zápřahu jsou nedávné nebo současné přejímky. Obzvláště v Užhorodě a Perečyně lze narazit na starší přejímky ze slovenských nářečí, např. *drukos* „oj“ a *līci* „opratě“, ale některé slovakismy, jako *zubedlos* „udidlo“, charakterizují východoužský region celý. Velká část slov pochází z maďarštiny; vedle *čikovs* „hříbě“ a *čejderis/čevderis* apod. „hřebec“ jsou to například označení koňského postroje *hāmos* a *sersāmos*, název obojku spojujícího koně s ojí *ňaklovš* či slovo pro oprat *deplejva* a jeho varianty. Část hungarismů, jako např. *rudos* „oj“, se do romštiny patrně dostala z ukrajinských nářečí, ale u mnohých hungarismů nelze jednoznačně určit, jestli pocházejí přímo z maďarštiny anebo mají slovanský zdroj; typickými příklady jsou slova jako *kantāris* „uzda“ a *kočišis* „vozka“. Oproti tomu germanismy se do východoužské romštiny zcela jistě dostaly zprostředkovaně buď ze slovanských jazyků (*štranga/štrangos* „postraněk“) anebo z maďarštiny (*ištrāngos*). Části povozu se většinou označují lokálními slovanskými přejímkami, které však vedle jasně slovanských slov, jako je *rozvora* či *truba* „rozvora“, také zahrnují mnohá slova původu maďarského, např. *hāmfa/āmfa* „rozporka“, *tenglos* „náprava, osa“ atd., i německého, např. *šuberis/šubros* „čelo“ a mnohá jiná.

Hlavní cíl tohoto textu je jazykově dokumentační, zachycující specializované terminologické lexikum ve varietách jednoho nářečního regionu. Článek však poskytl i materiál ke studiu jazykového kontaktu romštiny, ať už je to problematika lexikálního přejímání nebo morfologické adaptace přejímek, a dále data k lexikální sémantice. V neposlední řadě pak nabídl i etnografický materiál, který v základních rysech přibližuje jeden z aspektů hmotné kultury Romů západního Zakarpatí.

Dodatek: slovní seznam

Následující slovníček uvádí východoužská romská slova, která jsou v článku zmíněna, v abecedním pořadí. Každý lexém je indexován lokalitou, ve které je doložen, a to následovně: Užhorod ^U, Perečyn ^P, Chudľovo ^{Ch}, Seredně ^S. Neindexované tvary jsou v příslušných významech doloženy ve všech čtyřech lokalitách. U lexémů s širším významem jsou zpravidla uvedeny jen specializované významy, které mají přímý vztah k probírané terminologii, a tudíž i indexy lokalit

se pak vztahují jen k těmto specializovaným významům, zatímco základní význam příslušného lexému je uveden v závorce po šipce ←.

U každého slovního tvaru je vodorovnou čárkou | od lexikálního základu oddělen flektivní morfém. U substantiv pak v závorce následuje nominativní morfém plurálu, za předpokladu, že je doložen, a dále rod substantiva (M/F). Slovesa jsou uvedena ve tvaru třetí osoby singuláru. Fonologické i morfologické varianty jednoho slova jsou vedeny pod jedním heslem na jednom řádku, zatímco synchronní derivace a víceslovná pojmenování jsou představeny na samostatných, odražených řádcích pod jejich základovým lemmatem. Slova používaná jen starou generací a/nebo jen jí známá jsou označena jako archaismy, slova pro již nepoužívané reálie jako historismy.

Použité zkratky (v následujícím slovníčku i předchozím textu):

ADJ	adjektivum
ADV	adverbium
arch.	archaismus
F	femininum
hist.	historismus
M	maskulinum
PL	plurál
SG	singulár

Slovníček

<i>anglun</i> o ^{PChS} M	přední část vozu (← přední)
<i>angluñiben</i> ^U , <i>angluñipe</i> ^P M	přední část vozu (← predek)
<i>angušt</i> o ^P (-a) M	svorník (← prst)
<i>apštok</i> os ^P , <i>apštuk</i> os ^P (-i) M	nápravník, obložení osy
<i>babr</i> os ^P (-a) M hist.	loukoť
<i>balk</i> a ^{Ch} (-i) F	nápravník, obložení osy (← nosník, trám)
<i>biks</i> a ^P (-i) F hist.	zděř loukoťového kola
<i>blax</i> a (-i) F	plech
<i>bojt</i> os (-i) M	okrasný střápec na uzdě
<i>cug</i> os ^P (-i) M hist.	kovový upevňovací třmen
<i>cvorň</i> os ^{UCh} , <i>cvorl</i> os ^U (-i) M	svorník
<i>čejder</i> is ^{UP} , <i>čevder</i> is ^{ChS} , <i>čejvder</i> is ^{Ch} ,	
<i>čöjdör</i> is ^U , <i>čövdör</i> is ^{ChS} (-a) M	hřebec

<i>čikov s</i> (-a) M	hříbě
<i>čikovc is</i> (-a) M	hříbátko
<i>čikovk a</i> (-i) F	mladá klisna
<i>čikovkic a</i> (-i) F	klisnička
<i>čupñ i</i> (-a) F	bič
<i>desk a^S</i> (-i) F	deska vozu
<i>disk os^P, d'isk os^{UChS}</i> (-i) M	disk
<i>dovr i</i> (-a)	provaz k uvázání koně (← provázek, šňůrka)
<i>druk os^{UP}</i> (-i) M	oj
<i>děplejv a, d'iplejv a, d'ěplöjv a^{UChS}</i>	
<i>d'ěplöjv a^{UChS}</i> (-i) F	oprat', otěž
<i>fejkin el^U, fijkin el^P</i>	brzdit
<i>fejk os</i> (-i) M	brzda
<i>ferbejs is^{UP}, ferbejz is^{ChS}</i> (-a) M	váha na oji
<i>graj</i> (-a) M	kůň
<i>grajikan o</i> ADJ	koňský
<i>grastan o</i> ADJ	koňský
<i>grasñ i</i> (-a, -ija) F	kobyła
<i>gum a</i> (-i) F	pneumatika
<i>hamovñik os^P</i> F	brzda
<i>hām a^{UP}, ām a^{UChS}</i> (-i) F	rozporka
<i>kaštuñi (h)āmfa</i>	dřevěná rozporka
<i>trastuñi (h)āmfa</i>	železná rozporka
<i>hāmin el^{ChS}</i>	brzdit
<i>hām os^{UP}</i> (-i) M	koňský postroj
<i>hāmo s^{Ch}, hām os^S</i> M	brzda
<i>holovk a^P</i> (-i) F hist.	hlava loukoťového kola
<i>bruñic a^P</i> (-i) F	poprsnice
<i>bruz os</i> M	náklad
<i>ištrāng os^U</i> (-i) M	postraněk
<i>kantār is</i> (-a) M	uzda
<i>kantāris bijo zubedli</i>	bezudidlová ohlávka
<i>kantāris kulārenca</i>	uzda s klapkami na oči
<i>karik a^{UPCh}, karek a^{ChS}, kerek a^S</i> (-i) F	kolo
<i>kaštuñi karika</i>	loukoťové (dosl. dřevěné) kolo
<i>gumiko karika</i>	diskové (dosl. pneumatikové) kolo
<i>kašt</i> (-a) M	dřevěné břevno či dřevěná tyč (← dřevo)
<i>ketefijk os^{US}</i> (-a) M	bezudidlová ohlávka
<i>klañic a</i> (-i) F	1. klanice, opěrná lať vozu; 2. opleno
<i>kočiš is</i> (-a) M	vozka
<i>kolč os^{Ch}</i> (-i) F	točna povozu

<i>koňušň a</i> (-i) F	konírna
<i>kovin el</i>	kovat
<i>kovišäg os^P</i> (-a, -i) M	kování (např. na oji: formánek, káčírek)
<i>kruh os^U</i> (-i) M	točna povozu
<i>kuľär is</i> (-a) M	klapka na oko, náočnice
<i>khuvr o^U</i> (-e) M arch.	hříbě
<i>läd a, ladičk a^P</i> (-i) F	deska vozu
<i>bokovo lāda (ladička)</i>	bočnice
<i>teluňi lāda (ladička)</i>	spodnice
<i>lānc os</i> (-i) M	řetěz
<i>līc ī^{UP}</i> PL	opratě, otěže
<i>nasad os^P</i> (-i) M	oplen
<i>ňaklov s</i> (-a), <i>ňakl os^P</i> (-i) M	koňský obojek, používaný zvláště
	k připojení koně do oje
<i>palun o^{PChS}</i> M	zadní část vozu (← zadní)
<i>paluňiben^U, paluňišäg os^P</i> M	zadní část vozu (← zadek)
<i>paľic'^SM</i>	svorník
<i>patkov s^U</i> (-a), <i>patk os^U</i> (-i) M	podkova
<i>petalin el^U</i> arch.	podkovat
<i>petal os^{UP}</i> (-a) M arch.	podkova
<i>polic a^P</i> (-i) F	šárka
<i>potkovin el</i>	podkovat
<i>potkovk a, patkovk a^U</i> (-i) F	podkova
<i>prajin el^{Ch}</i>	zapřáhnout
<i>phand el</i>	zapřáhnout (← uvázat, zavřít)
<i>rosox a</i> (-i) F	rameno vozu
<i>anglune rosoxi</i>	přední ramena (od oje k přední nápravě)
<i>palune rosoxi</i>	zadní ramena (od rozvory k zadní nápravě)
<i>rozvor a^{UPCh}</i> (-i) F	rozvora
<i>rud os</i> (-i) M	oj
<i>r'af os^P</i> (-i) M hist.	železná obruč loukoťového kola
<i>sedlo^P</i> M, <i>sedľičk os^U</i> (-i) M	sedlo
<i>sersām os^{PChS}</i> (-a, -i) m	1. koňský postroj (Chudľovo, Seredně);
	2. koňský nástroj, vybava pro koně
<i>sirim os</i> (-a, -i) M	(Perečyn)
<i>morthuno^{PChS} (morčhuno^U)</i>	řemen, popruh
<i>sirimos</i>	kožený řemen
<i>kožakero sirimos</i>	kožený řemen
<i>patavuno sirimos</i>	látkový řemen

sirimos pre men

sirimos pro dumo

sirimos pro kol'in

skat|os^U (-i) M

s'idló, s'idl|os^{Ch} (-i) M

šarkaŋtu|s^U (-a) F

šejl|o (-e) M

šidāk|os, šidāk|os^{UP} (-a) M

šin|a^S (-i) F

špic|a^P (-i) F hist.

štrang|os^{UChP} (-i) M, štrang|a^S (-i) F

šuber|is^{UPCh} (-a) M, šubr|os^U (-i) M

švejler|is^U, šveler|is^U (-a) M

šverc|os^P (-i) M

tāñijr|is^{UChS}, tāñir|is^P (-a) M

tengl|os (-i) M

trast (-a) M

trub|a (-i) F

ťab|a^{PS} (-i) F

verdan (-a) M

kaštuno verdan

gumiko verdan

verxóm ADV

xamút, xomút (-i) M

xl'iv|os (-a, -i) M

zaklatk|a^S (-i) F

zaprabin|el^{UPS}

zubedl|os (-i) M

nákrčník

náhřbetník, pohřbetník

poprsnice

pneumatika

sedlo

ostruha

provaz k uvázání koně (← provaz)

kozlík, sedátko

nápravník, obložení osy (← kolej, kolejnice)

špice, paprsek loukoťového kola

postraněk

čelo vozu

nápravník, obložení osy (← profil U, trám ve tvaru [])

koňský postroj

točna povozu

náprava, osa

železné břevno či železná tyč (← železo)

rozvora

tyčka od váhy k nápravě

vůz, povoz

starší dřevěný typ vozu s loukoťovými koly

současný typ vozu s diskovými koly

koňmo, na koňském hřbetě

chomout

stáj

čelo vozu

zapřáhnout

udidlo

Literatura

- ASJ = Habovštiak, A. et al. 1984. *Atlas slovenského jazyka IV. Lexika*. Bratislava: Veda.
- Beníšek, M. 2017. *Eastern Uzb varieties of North Central Romani*. Nепublikovaná disertační práce. Praha: Univerzita Karlova.
- Beníšek, M. 2020. Lexikální (mikro)dialektologie užské romštiny. *Romano džaniben* 27 (1): 45–89.
- Boretzky, N., Igla, B. 1994. *Wörterbuch Romani-Deutsch-English für den südosteuropäischen Raum*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- CDIAL = Turner, R. L. 1962–1966. *A comparative dictionary of Indo-Aryan languages*. London: Oxford University Press.
- ČJA 3 = Balhar, J. et al. 1991. *Český jazykový atlas 3*. Praha: Academia.
- Dzendzelivs'kyj, J. O. 1958. *Linhvistyčnyj atlas ukrajins'kych narodnych hovoriv Zakarpats'koji oblasti URSR I*. Užhorod: Užhorods'kyj deržavnyj universytet.
- Elšík, V. 2020. Centrální romština a příspěvky k jejímu strukturnímu popisu a dialektologii. *Romano džaniben* 27 (1): 5–42.
- Elšík, V., Beníšek, M. 2020. Romani dialectology. In: Matras, Y., Tenser, Y. (eds.). *Palgrave handbook of Romani language and linguistics*. Cham: Palgrave Macmillan, 389–428.
- Elšík, V., Matras, Y. 2006. *Markedness and Language Change. The Romani Sample*. Berlin/New York: Mouton De Gruyter.
- ESCJA = Oslon, M., Kožanov, K. *Etimologičeskij slovar' cyganskogo jazyka (obščecyganskaja leksika)*. Pracovní verze rukopisu. Dostupné z: romanes.org/pub/ЭСЦЯ.pdf [cit. 8. 8. 2022].
- Hancock, I. 1995. On the migration and affiliation of the Dōmba: Iranian words in Rom, Lom and Dom Gypsy. In: Matras, Y. (ed.). *Romani in contact. The history, structure and sociology of a language*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 25–51.
- Hübschmannová, M., Šebková, H., Žigová, A. 1991. *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Lizanec, P. M. 1970. *Magyar-ukrán nyelvi kapcsolatok. (A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyaga alapján.)* Uzshorod: Uzshorodi allami egyetem.
- Lizanec, P. M. 1976. *Vengerskie zaimstvovanija v ukrainskich govorach Zakarpat'ja. Vengersko-ukrainskie mež'jazykovye svjazy*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Matras, Y. 2002. *Romani: A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PRP = Kol. autorů. 2006. *Pravidlá rómského pravopisu*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav.

- Puchmayer, A. J. 1821. *Románi Čib, das ist: Grammatik und Wörterbuch der Zigeuner Sprache, nebst einigen Fabeln in derselben. Dazu als Anhang die Hantýrka oder die Čechische Diebessprache*. Prague: Fürst-erzbischöflichen Buchdruckerey.
- Rozwadowski, J. M. 1936. *Wörterbuch des Zigeunerndialekts von Zakopane*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Sampson, J. 1926. *The dialect of the Gypsies of Wales, being the older form of British Romani preserved in the speech of the clan of Abram Wood*. Oxford: Clarendon Press.
- SSN I = Ripka, I. et al. 1994. *Slovník slovenských nářečí I (A–K)*. Bratislava: Veda.
- SSN II = Ripka, I. et al. 2006. *Slovník slovenských nářečí II (L–P)*. Bratislava: Veda.
- Tálos, E. 1999. Etymologica Zingarica. *Acta Linguistica Hungarica* 46 (3–4): 215–268.
- Vašíček, M. 2020. Názvy částí vozu a koňského zápřahu v nářečích Rusínů východního Slovenska. In: Žeňuchová, K. (ed.). *Etnolingvistický výskum na Slovensku. Súčasný stav a perspektívy*. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 97–114.
- Vekerdi, J. 2000. *A magyarországi cigány nyelvjárások szótára. A comparative dictionary of Gypsy dialects in Hungary*. Budapest: Terebess.